

AZERBAYCAN VE ORTA ASYA TÜRK CUMHURİYETLERİNE TOPLU BAKIŞ

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 26.2757

Mayıs ayının son haftasını onaltı yıl önce komutanlığını yaptığım 50 nci P.A.'nın bugünkü komutanı sayın Kur. Alb. Erhan ÇELİKER'in davetlisi olarak Kıbrıs'da geçirdim. Bu arada Kıbrıs'ın seçkin insanı ve devlet adamı eski dostum KKTC, Meclis Başkanı sayın Hakkı ATUN'uda ziyaret ettim. Sayın ATUN beni, açılış konuşmasını yapacağı Gıme Uluslararası Konferansı'na davet etti. Konferans değerli bilim adamlarımızdan Prof. Dr. Erol MANİSALI tarafından koordine edilmişti. Konu: TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDA POLİTİK VE EKONOMİK İŞBİRLİĞİ idi. Konferansa konu ile ilgili yerli ve yabancı bilim adamları ve görevliler katılmışlardı. Çok faydalı bilgiler edindiğim bu konferansda sunulan tebliğlerden yararlanarak okuyucularına konu ile ilgili bilgiler sunmayı görev saydım.

Eski Sovyetler Birliğinin dağılması, aynı topraklar üzerinde onbeş yeni devletin oluşması ve çeşitli özerk bölgelerin bağımsızlık gayretlerine hatta mücadelelerine girişmesi dünyada, özellikle bu bölgede yeni uluslararası ilişki düzeninin kurulmasını gerektirmiştir. Bu suretle, Türklerle aynı kökten gelen insanların da kendi özgür devletlerine kavuşmalarını memnunlukla karşılayan T.C. Hükümeti bu yeni ilişki düzeninde tüm bölge insanların barış ve mutluluk içinde yaşamaları için gerekeni yapmaktadır.

Uzun yıllar dünya siyasetine gerek ideoloji, gerek askeri güç ve gerekse ekonomik ve kültürel varlık olarak tek merkezden, Moskova'dan etki yapıyordu. Şimdi, Moskova'nın önemi olmakla beraber, onbeş başkent ve onbeş ayrı hükümet uluslararası ilişkilerde söz sahibi olacaklardır. Bu devletler için her ne kadar "Bağımsız Devletler" denilmekte ise de, uzun yıllar tek ve güçlü bir merkezden yönetilmeleri onların sorunlarla dolu geçiş sürecini kazasız olarak aşabilme-

İlhan ÇİLOĞLU
Albay (E)

lerini gerektirmektedir. Zira, bu devletlerin bağımsız karar alma alışkanlıkları yoktur. Yetişkin kadroları da olmadığı gibi evrensel kavramlara da yatkın değildirler. Bu devletlerin bugünkü yöneticileri, özgür bireyleri eşit ve parlamenter bir sistemle toplumların kendilerini yönettiği devleti kurmak, piyasa ekonomisinin gereği olan insan ilişkilerini düzenleyecek hukuki değişiklikleri yapmak, serbest girişimin doğması ve gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak ve bütün bunları yaparken, en azından toplumun günlük ihtiyaçlarını belli bir düzeyde karşılamak ve umutların bekleşmelerini canlı tutmak gibi zor bir görevle karşı karşıyadırlar.

T.C. Hükümeti, sınırlı kaynaklarını zorlayarak dış yardımlarda Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Kazakistan'a öncelik vermeyi uygun bulmuştur. Onların, halklarının özgür iradeleri ile oluşacak parlamenter çoğulcu demokrasiye geçmek ve devlet yapısını muhafaza edebilmek için hangi güçlüklerin aşılması ve nelerin yapılması gerektirdiğini kendi tecrübeleri ile bu devletlerin yanbaşımda olmak kararındadır.

Bu ülkelerin ihtiyaçları büyük olmakla beraber, klasik anlamda geri kalmış veya kalkınmakta olan ülkeler değildir. Bir çok alanda ileri düzeydedirler. Mesela, okuma yazma oranı yüksek, teknik personeli mevcut ve disiplinli bir sanayi alışkanlığı içinde, mesken ve alt yapı konuları büyük çapta çözülmüş durumdadır. Sosyal ve ekonomik bakımdan bu genel tanımlamayı yaptıktan sonra bu devletler hakkında özet bilgiler sunalım. Yalnız, bu beş ülkenin toplam nüfusunun 50-55 milyon olduğunu, nüfusunun et-

nik bileşiminin her devlette farklı olduğunu ve bu devletlerde 10 milyon Rus'un yaşadığını da bileirim. Bu beş devletin kapladıkları alan 3.938.000 Km² olup içinde Hazar ve Aral gölleri bulunmaktadır. Şimdi tek tek bu devletlere bir göz atalım:

AZERBAYCAN:

Toplam nüfusu, 7.131.000 dir. Bunun %83 ü (5.918.730) Azeri, %6 sı (427.860) Rus, %6 sı (427.869) Ermeni, %3 ü (213.930) Dağıstanlı, %2 si (142.620) diğer kökenlerden olup, yüz ölçümü ise 87.000 Km².dir. Rus yöneticileri, Azerbaycan topraklarına Ermenileri (Karabağ'a), Ermenistana da Türkleri (Nahcivan'a) yerleştirmek suretiyle birbirlerine rehin topluluklar teslim etmişlerdir. Büyüme oranı %1.32 olup nüfusun %54 ü şehirleşmiştir. İhracatının %90 dan fazlasını rafine petrol ürünleri, makineler, tekstil ve şarap teşkil etmektedir. Buna karşılık endüstriyel ham maddeler, işlenmiş yiyeceklerle işlenmiş petrol ithal etmektedir. Ekonomisi merkezi planlama sisteminden pazar ekonomisine geçiş yoluna girmiştir. Ne var ki, üretimi %30 düşüş göstermiştir. petrol ve gaz kaynaklarının geliştirilmesi Azerbaycan'ın gelişmesinin temel kaynağı olacaktır. Ülkede kişi başına düşen gelir yılda, 98 dolardır. Yıllık enflasyon %50'dir. (1991) T.C.55 milyon dolarlık buğday yardımı yapmış ve Eximbank aracılığı ile de 250 milyon dolar kredi vermeyi kabul etmiştir.

Bugün, eski Sovyetler Birliği'nin büyük mirascısı olan Rusya, içerde çıkardığı karışıklıklar ve silahlı müdahalelerle bu ülkeyi BDT'na katmak ve böylece Rus askeri tahakkümü altına almayı başarmakta büyük yol almıştır. Asıl hedef, Bakü petrolerini ellerinde bulundurmaktır.

TÜRKMENİSTAN:

Toplum nüfusu, 3.622.000 dir. Bunun %72'i (2.607.840) Türkmen, %9'u (325.980) Özbek, %9.5'u(344.090) Rus, %9.5'u (344.090) diğer kökenlerdendir. Yüz ölçümü 488.000 Km². dir. Büyüme oranı %2.49 olup nüfusun %45 i şehirleşmiştir. Ekonomisi enerji kaynaklarının işletilmesine ve pamuğa bağlıdır. Diğer başlıca ürünleri ise buğday, sebze ve meyvedir. Hayvancılıkta da ileridir. Ülkenin 8.1 trilyon M³ gaz ve 700 milyon

ton petrol rezervi bulunmaktadır. Altın ve platin mevcudiyetinin belirtileri vardır. Fert başına düşen gelir 96 dolardır. Pazar ekonomisine geçişte reformları en yavaş hareket eden ülkedir. T.C. Hükümeti Eximbank aracılığıyla 75 milyon dolar kredi vermeyi kabul etmiştir.

KAZAKİSTAN:

Toplam nüfusu, 16.691.000 dir. Bunun, %39.7 (6.626.327)i Kazak, %37.8 i (6.309.198) Rus, %6 ı (1.001.460) Alman, %5 i (834.550) Ukranyalı, %11.5'u (1.919.465) diğer kökenlerdendir. Yüz ölçümü, 2.717.000 Km². dir. Büyüme oranı %0.94 olup, nüfusun %57 ş i şehirleşmiştir. Tarımsal arazisiyle üretiminin %37 sini tarımsal ürünler teşkil eder, ihracatı da ona dayanır. Buna ek olarak metalurji, ağır makine ve makine araçları, petrol kimya, tarımsal işletme ve tekstile bağlı gelişmiş bir endüstriyel temeli vardır. İhracatının 3/4 ü aramamul ve hammadeler olup ülkede tüketilen malların yarısını ithal etmektedir. yolcu trafiğini kara ve hava taşımacılığı ile, nakliye taşımacılığını ise 14 Km. lik demiryolu ağı ile sağlamaktadır. Yeterli bir alt yapısı, gelişmiş kültürel ve sağlık imkanları ve bir çok orta ve yüksek eğitim kurumları mevcuttur. Fert başına düşen gelir 129 dolardır. T.C. Hükümeti Eximbank aracılığı ile 200 milyon dolar kredi verecektir.

KIRGIZİSTAN:

Toplam nüfusu, 4.367.000 dir. Bunun, %52.4'ü (2.288.308) Kırgız, %12.4'ü (541.508) Özbek, %21.5 i (938.900) Rus, %13.7 si (598.279) diğer kökenlerdendir. Yüz ölçümü, 199.000 Km². olup büyüme oranı %1.79 dur. Nüfusun %38 i şehirlerdedir. Ülkenin ekonomisi otlak hayvancılığı da dahil olmak üzere tarımsaldır. ayrıca, pamuk, yün, deri, ipek, kenevir, yem, sebze, meyve ve buğday üretmektedir. Giyecek, yiyecek ile mühendislik ve kimyasal ürünler ithal etmektedir. Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra, diğer cumhuriyetlere oranla en çabuk ekonomik ve politik değişiklikleri gerçekleştirmiştir. Ekonomik reform planlarını uygulayarak dış ticaretini liberalleştirerek gelişmesini sağlamıştır. Fert başına düşen gelir 90 dolardır. T.C. 9.762 milyon

dolarlık buğday yardımı yapmış olup Eximbank aracılığı ile 75 milyon dolar kredi verecektir.

ÖZBEKİSTAN:

Toplam nüfusu, 20.322.000 dir. Bunun %71.4 (14.509.908) i özbek, %8.3 ü (1.686.726) Rus, %20.3'ü (4.125.360) diğer kökenlerdendir. Büyüme oranı %2.09 olup, nüfusun %41 i şehirleşmiştir. Ülkenin üretiminin yapısına tarım ve tarımsal sektörle bağlantılı sanayi hakimdir. Tarım, üretimin %40 nı, istihdamın da %30 unu teşkil eder. Ülke dünyanın en büyük dördüncü pamuk üreticisidir. Tüm işlenmiş araziler kanallarla sulanmış ve bu yüzden Aral gölü büyük çapta kurumuştur. Diğer önemli ürünleri, sebze, meyve ve ipektir. Üretilen buğday tüketiminin

%25 ini karşılamaktadır. Endüstriyel üretim genel olarak ham madde işlemeciliğine dayanmaktadır. Petrol, doğal gaz, kömür yatakları olduğu gibi hidro elektrik gücü de büyüktür. Buharadan Arallara kadar doğal gaz boru hattı vardır. Ülkede altın (SSCB. de 2 nci altın üreticisiydi), gümüş, bakır, çinko, wolfram yatakları vardır. Fert başına düşen gelir, 75 dolardır. T.C.Hükümeti 39 milyon dolarlık buğday, arpa, un, pirinç, makarna yardımı yapmıştır. Eximbank aracılığı ile de 250 milyon dolar kredi vermeyi taahhüt etmiştir.

ORTA ASYA TARİHİNİN SAFHALARINI KRONOLOJİK OLARAK bilgilerinizi sunuyorum.(Arka sayfada)

D U Y U R U

T.C. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü tarafından Gnkur. Bşk.lığına gönderilen ve TESUD Genel Merkezine duyurulan yazıda; Emekli Sandığından alınmış bulunan Sağlık Karnesinin Hak Sahibi olmadığı anlaşılan bir şahıs tarafından kullanılarak, İstanbul Tıp Fakültesi Hastanesinde röntgen çektiği ve ilaveten bazı laboratuvar tetkikleri yaptırdığının tesbit edildiği bildirilmiştir.

Üyelerimizin sorumlu duruma düşmemeleri, emekli toplulunun onurunu rencide edecek bu gibi olaylara neden olmamaları için, Sağlık Karnelerini Hak Sahiplerinin dışında kimsenin kullanmasına meydan vermeyecek şekilde korumaları önemle duyurulur.

Y E T E R

Sevgilimin dudağından bir busecik çalşam yeter,
Onun yeşil gözlerinde enginlere dalsam yeter,
Bağırım bassam onu, kollarımla sarmalasam
Beni asla unutmasa, yüreğinde çarpsam yeter,

İlhan ÇİLOĞLU
P.Kd. Alb.

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2E.2757

ORTA ASYA TARİHİNİN SAFFHALARI

BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ

Göktürkler (552-745)

Karahanlılar (930-1130)

Büyük Selçuklular (1040-1157)

Harezmşahlar (1157-1231)

Çağataylar (1219-1336)

Timuriler (1333-1514)

Özbek Hanlığı (1428-1599)

Kazak Hanlığı (1489-1518)

Hive (Horezm)
Hanlığı
(1615-1873)

Buhara Emirliği
- (1599-1868)

Fergana (Hokand)
Hanlığı
(1467-1876)

Küçük Orda
Orta Orda
Büyük Orda
(1879-1860)

(1873-1919)

(1868-1919)

RUS HİMAYESİ

RUS İŞGALİ

Türkistan Genel Valiliği

Bozkır Genel Valiliği

BOLŞEVİK İDARESİ

Hive Halk
Cumh.
(1919-1924)

Buhara Halk
Cumh.
(1919-1924)

Türkistan
MSSC (RSFSC)
(1919-1924)

Kara-Kırgız MO
(RSFSC)
(1924)

Kırgız MSSC
(RSFSC)
(1920-1936)

Türkmen SSC
(1924-1991)

Özbek SSC
(1924-1991)

Tacik SSC
(1926-1991)

Kırgız SSC
(1936-1991)

Kazak SSC
(1936-1991)

Kazak MSSC (RSFSC)
(1925-1936)

Karakalpak Bölgesi
(Kazak MSSC)
(1925-1930)

Karakalpak Bölgesi
(RSFSC) (1930-1932)

Karakalpak MSSC
(RSFSC) (1932-1936)

Karakalpak MSSC
(Özbek SSC) (1936-1991)